

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 34

О.В. Галайбіда Синтаксичні засоби експресивізації наукового тексту	66
І.В. Гороф'янюк Ботанічна лексика крізь призму антропометричності (на матеріалі центральноподільських говірок). II	69
Г.В. Горох Лінгвостилістичний аналіз творів Євгена Маланюка	73
А.М. Григораш Лингвистическая категория экспрессивности как феномен языка и речи	77
Г.І. Гримашевич Відприкметникові прислівники в українських діалектах	80
Н.Ф. Грозян Соматичні фразеологізми у творах Михайла Коцюбинського	83
Н.В. Гудима Функціонування спортивної термінології в мові української постмодерністської прози	86
Д.В. Гурська Функціонування біблійних теонімів у сучасній українській прозі (компаративний аналіз)	89
Н.М. Дзюбак, Я.М. Чопик Військово-інженерні терміни, утворені шляхом вторинної номінації	91
С.Б. Завалій Стилістичні функції оксиморонних синтагм у поетичному словнику	94
І.Я. Завальнюк Синтаксична специфіка української газетної мови початку ХХІ ст.	97
Н.І. Зикун Карикатура в українському сатиричному виданні початку ХХ ст. як різновид «креолізованого тексту»	102
К.М. Іваночко Про особливості наголошування лексем <i>попадати / пасти, потіпати</i> як дієслів родів дії в подільських говірках у порівнянні з іншими піденно-західними	106
В.Л. Іващенко, Н.О. Яценко Українське комунікативне термінознавство на слов'янському тлі (кінець ХХ – початок ХХІ століть)	112
Н.А. Ілюхіна Астрономическое время в русской языковой картине мира (к вопросу о когнитивных механизмах образной концептуализации)	119
Е.В. Каблуков Современный российский медиадискурс в идеологическом аспекте	123
І.А. Казмирова Розвиток категорії когніотипу в історичному термінознавстві	126
В.О. Казимір Zum problem des bedeutungswandels	129
Д.В. Клуменко Próba rekonstrukcji obrazu lwowa w języku literackim Mariana Hemara	135
Б.О. Коваленко Морфологічні особливості казок з Поділля	138

Як підсумок слід зазначити, що вторинна номінація - це досить продуктивний спосіб творення термінів військово-інженерної галузі, який передбачає використання слів сучасної української мови для називання відповідних військових понять на основі метафоричного чи метонімічного перенесення. При цьому нові термінологічні значення треба розуміти: 1) як факт мови, а не літературні тропи; 2) як значення, закріплені без тривалої еволюції; 3) як лексико-семантичний варіант значення того слова, на основі якого вони формуються; 4) як мотивовані загальнозживаним значенням; 5) як такі, що не порушують семантичної єдності слова. Нове термінологічне значення слова визначає реалізацію його нових падігмозначень та синтаксичну сполучуваність, що реалізуються у межах наукових синтагм.

Список використаних джерел

1. Панько Т. І. Українське термінознавство: Підручник / Т.І.Панько, І.М.Кочан, Г.П.Мацюк. - Львів: Світ, 1994. - 216 с.
2. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г.В. Наконечна. - Львів: Кальварія, 1999. - 110 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голови, ред. В. Т. Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. - 1440 с.

Sum m ary. The article investigates the vocabulary of m ilitary engineering area. In this scientific exploration analyzed the mechanisms of the process of second nomination m ilitary engineering terms and features of their operation in m ilitary terminology.

Key words: term , term inology, terminological, terminology, term inna nomination.

УДК 811.161.2: 81 '373.422

С.Б. Завалій

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ОКСИМОРОННИХ СИНТАГМ У ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ

У статті досліджено оксиморон як лінгвостилістичну категорію поетичної мови, проаналізовано семантико-стилістичні функції оксиморонних синтагм у поетичному словни- ку другої половини ХХ - початку ХХІ століття.

К лю чові слова: поетична мова, оксиморонна синтагма, стилістична фігура, стилістичні функції.

Характерною ознакою поетичного словника є широке вживання семантично протиставлених лексем, зокрема оксиморонних синтагм як засобу індивідуалізації художньої мови та композиційно-стилістичного принципу побудови тексту.

В україністиці оксиморон як лінгвостилістичну категорію досліджували В. Чабаненко [13, 13 - 51], Н. Бобух [1, 240 - 261] та ін. Опису стилістичної фігури оксиморона на матеріалі різних мов (зокрема, російської та англійської) присвячені кандидатські дисертації Н. Павлович [8], В. Пастухової [9], О. Сингаївської [10], Л. Татанової [12], Г. Курегян [7].

У пропонованій розвідці ми ставимо *за мету* дослідити стилістичні функції оксиморонних синтагм у поетичних текстах другої половини ХХ - першої половини ХХІ століття.

Оксиморон - один з найефективніших засобів пізнання, структурування, маніфестації й оцінки сучасного парадоксального світу. За допомогою оксиморонних синтагм автори передають суперечливу сутність зображуваних предметів, явищ, образів. Крім того, оксиморон спонукає читача до глибокого осмислення індивідуально-художнього прийому поєднання несполучуваного, де «найзвичніші слова та образи взаємопроникні й трансформовані в стилі художнього твору створюють новий світ мовленнєвих смислів і відношень» [2, 55].

У поетичній мові оксиморонні синтагми набувають особливої виразності, є важливим стилістичним прийомом. Антоніми, які лежать в їх основі, виражають внутрішню суперечність явищ, поєднаних в одне ціле. На відміну від протиставлення, контрастні поняття в оксиморонних сполученнях об'єднуються в одне значеннєве ціле, що є своєрідним джерелом експресії [1, 259]. Названа стилістична фігура підсилює емоційність художнього тексту, дозволяє в лаконічній і незвичній формі розкрити складність та суперечність зображуваного факту, передати діалектику самого життя: *Все зітліє: і стріли, й знеславлена слава меча - / Його [чорноризця] слово, про-*

© С.Б. Завалій

росле в нащадках, - не знатиме / тління (Г. Коваль); Де шлях летючими штрихами за обрій віддалі несе - / гіркі черешні над шляхами - / спасибі вам за все, за все. / За цю красу, щ(о при дорозі, / за цю солодку гіркот у (Л. Костенко); Тут мармур, бронза, тіло, ді/я, / Чуття пречисті і нечисті. / У непорушності тут рух. / У рухові - буяння мислі (Л. Дмитерко).

Оксиморонні синтагми, виявлені в аналізованих віршованих текстах, виконують семантико-стилістичні функції вираження контрастного психічного стану людини. Репрезентуючи почуття ліричного героя, оксиморони передають поетичний світ одухотворено в почуттєвому сприйманні для інших. Наприклад: *Що принесуть пояснення одверті? / З ким поділити неподільний біль?* (М. Бажан); *Твої уста бенкетні та гарячі / Мені шепочуть ніжне „не забудь” / І закликають, щоб в житті ніколи / Колючка зради не зросла між нас. / Болючим щастям і солодким болем / Я хочу відповісти кожен раз* (В. Крищенко); *В цю білу ніч, зірчасту, щасну, / Тобі я квіти слів зберіг. / А вечорінь така прекрасна, / Такий на серці теплий сніг* (Г. Коваль).

♦Такого типу смисловий хід у вербалізації емоційного стану, - слушно зауважують Л. Синельникова й Т. Терновська, - свідчить про складність почуттів, їх мінливість, некерованість і непередбачуваність, про когнітивні пошуки поета, який не знаходить можливості в нормативній комбінаторній семантиці висловити психологічну глибину емоції» [11,191]. Приміром: *Так заховати, спеленати / Ізранену і стотривожену / самотню душу. Так - прожити. / Так - усм їхатися біді* (В. Стус); *Я кличу тебе безслівно. / Ти чуєш, як я кричу? / Благаю тебе безслівно. / Чому не чуєш плачу* (В. Коротич).

Основною стилістичною функцією оксиморона, наголошує І. Гальперін, вважають «функцію авторської оцінки, авторського ставлення до описуваного» [3, 152]. На вживанні оксиморонних сполучень, пов'язаних із загальним процесом індивідуально-художнього мислення та особливостями світогляду митця, можуть ґрунтуватися уривок або й цілий поетичний твір. Нагнітання оксиморонів у поетичному тексті використовують як засіб змістового підсилення: *Десять там, у найвищих глибинах, / Десять там, у найглибших висотах... / Уся з найтемнішого світла, / Уся з найсвітлішого зраку... / Ген там з найгіркішою солодою, / Ген там з найсолодшою болем... / Десять там, в найпалкішій ому холоді, / Ген там, в холоднічій спекоті...*(І. Драч).

Поетичне відтворення дійсності шляхом контрастних асоціацій, що відображають почуття й переживання, створюючи особливу мовну експресію, виявляється в нанизуванні однотипних синтаксичних структур: *Зрадлива й вірна ти, ненависна й кохана, / Свята й обманяна рукамі королів, / Я знов до тебе йду шляхами Чингісхана, / Сусід, що від жаги до тебе захмелів* (Д. Пав-І личко).

Оксиморонні синтагми утворюють складну систему засобів, які виконують оцінно-описову функцію що дає змогу авторові створити контрастну характеристику персонажів, предметів, процесів і дій, відтворити складність та суперечність зображуваних явищ, передати суперечливу сутність позамовних реакцій, адже «в основі поетичної мови, - зауважує С. Єрмоленко, - лежить особливий характер конкретно-чуттєвого бачення світу, орієнтація на емоційно-естетичне сприйняття його» [5, 323]. Наприклад: *І обняла нас цілюща смерть, / і провела за руку, щоб за краєм / живого існування ми жили, / не відаючи, що нестерпний простір, / переступивши нас, переступив / самого себе* (Стус); *Я - закат ований, сонцем твоїм, / Замордований, загодований / болем щастя, / Спізнав, що нині віддати - це смерті...* (І. Драч).

У поетичному контексті лексеми, набуваючи додаткових значеннєвих відтінків, розширюючи асоціативні зв'язки, виявляють широкі можливості для реалізації контрастної семантики. «Художній текст, - зазначає В. Кононенко, - якраз і створює умови виявлення широкого спектра різного роду відтінків, значень, трансформованих і переосмислених понять, що ускладнюються тими ж таки емоціями й оцінками. Ґрунтовним матеріалом може слугувати зіткнення протилежних за значенням слів-понять, як тих, що складають шар звичайних антонімів, так і тих, що зближуються лише контекстуально в ході авторської оповіді» [6, 15 - 16]. Приміром: *Бриніла тиша, плетена зірками, / Зат амувавши і подих, наслухала, / Мов шовком ш уgonула під руками / І плесо плеснула - так необачно впала / Та сиза тиша* (І. Драч); *І ангел, причинний мов, лине з небес, / відьом ську усм іти ку шле водоспаду, / Із пазурів ззуби звільнилась - і рада... / На землю тверду. / Із небес* (С. Йовенко).

У поетичному дискурсі оксиморони підсилюють іронічне ставлення до зображуваного, надають тексту емоційної виразності: *Дивна доля поетів / Блукає в життях: / Умирають поети, / Бува, за життя* (Б. Олійник); *Помер... Шкода! Та нащо так тужити? / На жаль, він був не Пушкін, не Гомер. / Звичайно, він по смерті мріяв жити, / Та от біда - це за життя помер!* (П. Ребро); *А мені б ще лютості - / Реготать надирвно / На дурною м удрістю, / М уорим мрпослів'ям* (А. Мойсієнко).

У поетичних текстах зафіксовано комічну чи іронічну зміну слова або стійкого словосполучення (прислів'я, приказки) з метою надання їм нового, протилежного значення. Причому вказані мовні одиниці автор використовує у трансформованому вигляді: *І в померезанні увійдуть*

ночі, / де ні жалю, ні радощів не ймуть, / а /пате живуть - і смерт ь свою жують (В. Стус); Бодай ви пропали, синочки, / були б ви здорові, / у пе/слі запеклім , у райському р ай страшнім (В. Стус).

Уживання архаїзмів і старослов'янізмів у поезії підсилює як семантичне, так і емоційне поле. Так звана застаріла лексика в поезії здобуває собі сучасність, наповнюється новою експресивною енергією: *Це, припізнала молодосте, ти / спроваджуєш мене на чорні кручі. / Збираються над головою тучі, / відст раш ливої повні ліпот и (В. Стус); Та все обрушає нестерпно двопогляд. / У ньому ти суц ий, / пом ерлий, пант руєш ж ивого, / зориш за померлим - живий (В. Стус).*

Аналіз оксиморонних синтагм у поетичному словнику свідчить про глибинний, органічний фольклоризм; зафіксовано досліджувані вислови з лексемами, які увиразнюють загальну експресію віршованої мови в казковому та народнопісенному ключі. «Спорідненість мовно-художньої образності творів з народнопоетичною атрибутикою є послідовно-закономірною, виявляючись як у залученні форми традиційних фольклорних структур, так і насамперед у внутрішній, семантичній організації мови, у характері поетового світосприйняття» [4, 124]. Приміром: *У полі спить зоря під колоском, / І сонно слуха думу колоскову, / і сонна тиша сон- ним язиком / Шепоче саду сиву колискову (М. Вінграновський).*

Фольклорне мовностилістичне новаторство в поетичних творах демонструють і оксиморонні синтагми із демінутивними суфіксами. Експресивний ефект створюється в результаті порушення правил структурно-семантичного поєднання слів. Яскраве емоційно-оцінне забарвлення мають лексеми, виражені поширеним звертанням, що нормативно не підлягають демінутивації - іменники - назви абстрактних понять: *Так воно в світі є / Так воно є, щоб літ ат и ... / Горечко рідне моє, / Ластівко нашої хати (М. Вінграновський).*

Стислість і виразність оксиморонів дозволяють використовувати їх у заголовках: *«Веселий цвинтар» (В. Стус), «І колишнє й теперішнє разом ...» (П. Усенко), «Така довга мить» (С. Йо-венко), «О, не взискуй гіркого меду слави!» (Л. Костенко), «Нехай нечутним буде голос...» (П. Сингаївський), «Далеке близьке» (Л. Дмитерко).*

Отже, у досліджуваних текстах оксиморони вживаються для увиразнення контрастного психічного стану людини, підкреслення суперечливої сутності зображуваних предметів і явищ, підсилення іронічного ставлення до зображуваного. Оксиморон як суперечлива цілісність, детермінована домінантами поетового світобачення, світовідчуття, світооцінювання, реалізується в поетичному дискурсі шляхом навмисного зіткнення логічно несумісних понять, демонструючи нові рівні творчого пізнання світу митцем.

Список використаних джерел

1. Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові: [монографія] / Н. М. Бобух. - Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2007. - 312 с.
2. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. - М. : Высшая школа, 1971. - 239 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. - М.: Наука, 1981. - 139 с.
4. Гливінська Л. К. Поетичне слово Миколи Вінграновського: лінгвостилістична інтерпретація/ Л. К. Гливінська. - К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. - С. 124.
5. Срмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Срмоленко. - К. : Довіра, 1999. - 431 с.
6. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : [монографія] / В. Кононенко. - Київ - Івано-Франківськ, 2004. - 248 с.
7. Курегян Г. Г. Лингвопрагматический статус оксюморона (на материале русского языка): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г.Г. Курегян. - Майкоп, 2007. - 25 с.
8. Павлович Н. В. Семантика оксюморона / Н. В. Павлович // Лингвистика и поэтика. - М.: Наука, 1979. - С. 238 - 247.
9. Пастухова В. Я. Парадигматическая и синтагматическая связанность компонентов оксюморонного сочетания : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Я. Пастухова. - Ростов-н/Д, 1980. - 24 с.
10. Сингаївська О. С. Типологія контрастивних одиниць у лексиці російської мови : авто- реф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / О. С. Сингаївська. - К., 1995. —24 с.
11. Синельникова Л. М. Про мову емоцій у ліриці (на матеріалі української поезії 2-ої половини ХХ століття) / Л. М. Синельникова, Т. П. Тернавська : зб. наук, праць. - Луганськ : Альма-матер, 2006. - № 4 (10) - С. 183 - 193.

12. Татанова Л. И. Дискурсивные характеристики оксюморона в англоязычной художественной литературе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Английский язык» / Л. И. Татанова - М., 2006. - 24 с.

13. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : [монографія] / В. А. Чабаненко. - Запоріжжя : ЗДУ, 2002. - 351 с.

Summary. The article researches oxymoron as linguistic category of poetic language, analyses semantic and stylistic functions of oxymoron syntagm as in poetic vocabulary of the second half of the XXth - beginning of the XX I st centuries.

Key words: poetic language, oxymoron syntagm a, stylistic device, stylistic function.

УДК 811.161.2:[81 '38+81 '367] :070.41 »20»

І.Я. Завальнюк

СИНТАКСИЧНА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ МОВИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті окреслено співвідношення активних і пасивних конструкцій у газетному тексті і запропоновано рекомендації щодо їхнього вживання. Акцентовано на процесів відновлення активних і пасивних дієслівних структур та конструкцій із предикативними формами на -но, -то в мові української преси початку ХХІ ст.

Ключові слова: активні конструкції, пасивні конструкції, конструкції з предикативними формами на -но, -то, публіцистичний стиль, мова газет.

Постановка проблеми. Розвиток мови завжди тісно пов'язаний із життям суспільства, а розвиток публіцистичного стилю, зокрема й мови преси, прямо залежить від соціальних подій і змін. ♦Демократизація суспільно-політичного життя та лібералізація й урізноманітнення соціально-економічних засад і морально-етичних та естетичних принципів суспільства, з одного боку, і розширення поля суспільного функціонування української мови, з другого боку, викликали до життя з кінця 1980-х рр. потужні процеси змін на всіх структурних рівнях» [15, 33] і в різних сферах життя стилів мови.

Українська мова в засобах масової інформації, зокрема в газетно-публіцистичному стилі, починає вживатися в інших формах, стає вільною в доборі своїх виражальних засобів. Проте на І всіх її рівнях і донині простежуємо ознаки калькування з російської мови. Помітні вони і в синтаксисі, який багато в чому втратив свою національну самобутність: передусім у надмірному поширенні пасивних конструкцій, калькованих сполучників і сполучних слів для зв'язку предикативних частин у складному реченні, використанні деяких вставних одиниць, інтертекстуальних синтаксичних побудов, властивих російській мові, тощо. Водночас дедалі помітнішою стає тенденція до відновлення питомих синтаксичних елементів - словосполучень, моделей речень тощо, які поступово витісняють із газетної мови пасивні синтаксичні конструкції, хоч домінують становлення, на жаль, ще не посіли.

До вивчення питань синтаксису газетно-публіцистичного стилю неодноразово зверталися російські та українські лінгвісти, зокрема В. Г. Костомаров [8], К. О. Рогова [13], Ю. Ф. Оковитая [12], М. С. Ковальчук [7], А. І. Мамалига [9], С. М. Марич [10], В. І. Грицина [2], І. Я. Завальнюк [3] та ін., здебільшого досліджуючи явища експресивізації газетного тексту за допомогою синтаксичних структур.

Актуальність запропонованої наукової розвідки зумовлена потребою осмислити та теоретично інтерпретувати специфіку синтаксису мови українських газет початку ХХІ ст. як стилетвірної засобу, тісно пов'язаного не лише зі змістом, жанром висловлення, його спрямуванням та адресованістю а й із об'єктивними змінами в структурі самої мови, передусім із процесами нівеляції і синтаксичної самобутності української газетної мови.

Мета статті - проаналізувати синтаксичні структури щодо співвідношення активного/пасивного, доцільного/недоцільного в їхньому функціонуванні. Спираючись на сучасні досягнення лінгвістичної науки, вмотивувати доцільність використання активних конструкцій, які становлять типологічну ознаку синтаксису сучасної української літературної мови.

Демократизація суспільного життя в Україні спричинила як позитивні, так і негативні тенденції в мові сучасної української преси, серед останніх, зокрема, наслідування, калькування ро-